

פתח דבר

ראשיתו של קובץ זה בכנס שנערך במכללת אפרתה בשנת תשפ"ב (דצמבר 2021) לציון מאה שנה לייסודה של הרבנות הראשית לארץ ישראל, הידועה מאז הקמת המדינה כרבנות הראשית לישראל. הרבנות הראשית לארץ ישראל החליפה את מוסד החכם באשי העות'מאני. היא נוסדה מתוך מגמה ליצירת דגם ארץ-ישראלי חדש של הנהגה דתית רשמית, ריכוזית והיררכית, אך כללה מלכתחילה הנהגה דו-ראשית על פי מפתח עדתי. מאמרי הקובץ דנים בהיבטים ובסוגים שונים של הנהגה דתית יהודית בתמורות העיתים. ההנהגה הדתית היהודית בעת החדשה התאפיינה גם בגיוון חסר תקדים של דגמים מוסדיים וולונטריים, וגם במאבקים בלתי פוסקים על הגדרת סמכותה וביצורה. היא התמודדה עם האתגרים המשמעותיים שבהם נתקלו הקהילות היהודיות בעולם: השכלה, רפורמה, חילון, אובדן האוטונומיה הקהילתית, אמנציפציה, תיעוש, הגירה המונית, מלחמות עולמיות וחזרה לארץ ישראל והקמת המדינה.

המאמר הפותח של הקובץ, פרי עטו של ההיסטוריון שאול שטמפפר, עוסק במוסד הרבנות הקהילתית במזרח אירופה במאה ה-19. הוא מצביע על תופעה לא מבוטלת של ביטול למעשה של משרת רב הקהילה בקהילות גדולות רבות במזרח אירופה, במהלך תקופה זאת, ועומד על הסיבות לצמיחת התופעה ועל השלכותיה על התפתחות ההנהגה הדתית וחיי הדת באזור זה.

המאמר הבא, פרי עטו של אסף ידידיה, עוסק בדרכיהם הנפרדות של המשפטים הנאו-אורתודוקסים, אברהם חיים פריימן ויצחק ברויאר, בשאלת ההלכה ואתגר הריבונות, שהתעוררה בתקופת המנדט, וביתר שאת בשנים שקדמו להקמת המדינה. השניים, שמייצגים אסכולות אורתודוקסיות שונות, הציגו גישות שונות לפתרון השאלה, המתאימות להשקפת העולם של האסכולה שממנה באו, ונחלקות בסוגיות של היסטוריוזציה ודמוקרטיזציה של ההלכה.

מאמרה של שרית שושהיים עוסק במנהיגותו החינוכית של יוסף שכטר, שגדל בבית חסידי ואף הוסמך לרבנות, והיה מחנך בבית הספר הריאלי ומנהל המכללה להכשרת מורים גורדון בחיפה. שכטר דגל בתפיסה חינוכית החותרת להפגיש את התלמיד עם החוויה הדתית שבתוכו לקראת מפגש פנימי עם היהדות. החינוך ל"מהותיות" בא לפתח רובד רוחני פנימי משמעותי אצל התלמיד, בניגוד לשגרה ולסתמיות.

מאמרו של חגי שטמלר עוסק בפולמוס שניהל הרב צבי יהודה קוק, במכתבו להלנה בר, עם הפילוסוף היהודי גרמני הרמן כהן, על אודות תפקידו של עם ישראל בין העמים. בעוד כהן הדגיש את התפקיד החשוב והמרכזי של עם ישראל דווקא ביושבו בגלות, עמד הרצ"ה על תפקיד זה דווקא כשהעם יושב בארצו ונשמתו מתעוררת לתחייה.

מאמרם של יוסי שפנייר ומנחם קרן-קרץ עוסק בהנצחת מנהיגים דתיים בשמותיהם של רחובות העיר בני ברק. הם מראים כיצד השתנתה מדיניות קריאת השמות של רחובות העיר ואף שמות ישנים של רחובות, מקריאה על שם מנהיגים וארגונים ציוניים לקריאה על שם רבנים, במהלך הפיכתה של העיר מעיר מעורבת, ששליש מתושביה חרדים, לעיר חרדית.

מאמרה של מירה גולדשמיט עוסק בחזונו החינוכי של הרב עובדיה יוסף. לדבריה, חזון זה הינו הכוח המניע של פעילותו הציבורית הענפה של הרב יוסף לאורך חייו, הן בקריירה הרבנית שלו והן בהנהגה הרוחנית של תנועת ש"ס ושל מערכת החינוך שהקימה. הוא ביקש לקרב את הציבור למסורת ולקיום מצוות ובייחוד את הציבור הספרדי שמתוכו צמח. המאמר האחרון, פרי עטה של אילנית אברהם, עוסק במעמדם ובסמכותם של המנהיגים הדתיים והחברתיים של קהילות יוצאי אתיופיה במדינת ישראל. אברהם דנה בתמורות במעמד ובסמכות לנוכח קשיי הקליטה בישראל וההדרה של הקסים מצד הממסד הרבני, ומציגה את ההתאמה שנעשתה בסופו של דבר לתפקידי ההנהגה הדתית שלהם וההכרה הרשמית בהם על ידי הממסד בישראל.

המאמרים בקובץ שלפנינו שופכים אור על היבטים שונים ומגוונים של ההנהגה הדתית היהודית בדורות האחרונים ועל הקשרים רחבים של המחקר בנושא. אנו מקווים שמלבד חידושי המחקר שבו, יתרום הקובץ להמשך העיסוק בנושא.

העורכים